
Súvislosti realizácie koncepcie striebornej ekonomiky v krajinách Európskej únie¹

Iveta PAUHOFOVÁ – Michal PÁLENÍK*

The Realization of the Silver Economy Concept in EU Countries

Abstract

The realization of the silver economy concept presupposes the growth of potential demand of elderly in EU countries. It depends on the increase in the proportion of elderly in the population and on the growth of their income. Increased potential demand of the older generation has to generate a significant segment of the consumer market in the field of specific goods and services for the elderly. The crisis in a meaningful way impinges on the conditions of income formation of the population. It is possible to register the transition from the phase of the debt crisis into a consumption crisis. The growth of unemployment and stagnation of wages significantly limits the basics for generating future pensions in EU countries. The potential demand of the elderly for the regions and countries of the EU is examined, especially in the Slovak conditions.

Keywords: *crisis, silver economy, incomes in EU countries, senior's income, income stratification in Slovak regions*

JEL Classification: D1, D31, G01, J11, J14, I32

Úvodné poznámky

Širší rámec na realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky² predstavujú podmienky, ktoré sú v súčasnom európskom priestore determinované vývojom dlhovej krízy a nastupujúcej krízy spotreby. Hľadanie nových prorastových faktorov

* Iveta PAUHOFOVÁ – Michal PÁLENÍK, Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava 1; e-mail: ipauhofova@yahoo.com; michal.palenik@iz.sk

¹ Príspevok bol spracovaný s finančnou podporou grantového projektu APVV-0135-10 *Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe* (Silver economy as a potential of future development in ageing Europe).

² Striebornou ekonomikou sa podľa V. Páleníka (2009) a G. Dováľovej (2011) všeobecne rozumie ekonomika zameraná na rastúci dopyt po špecifických tovaroch a službách zvyšujúceho sa podielu obyvateľstva nad 50 rokov na celkovej populácii.

v krajinách EÚ korešponduje s nenapĺňaním predikcií vývoja európskej ekonomiky, ktorá mala napríklad podľa prognóz Medzinárodného menového fondu (MMF) na rok 2012 narásť o 2,1 %, ale v skutočnosti poklesla o 0,2 %. Dnes MMF predpovedá, že rast európskej ekonomiky bude v roku 2015 o 7,8 % menší, než bola jeho predikcia pred dvoma rokmi. Európska centrálna banka sa prísľubom neobmedzených nákupov vládnych dlhopisov od členských štátov eurozóny snaží trhy „upokojiť“. Vyslala signál, že v prípade nutnosti bremeno splátok budú niest' daňoví poplatníci a dôchodcovia v dosiaľ „zdravých“ ekonomikách eurozóny. Pokiaľ domácnosti a podniky očakávajú v budúcnosti zvýšenie daní, v dôsledku súčasných vládnych pôžičiek je reálne očakávať, že podľa toho znížia svoju spotrebu a investície. Robert Skidelsky³ (2013) tvrdí, že ak fiškálna striednosť odbremení domácnosti od budúceho zvýšenia daní, potom podľa rovnakej logiky domácnosti zvýšia svoje výdavky. Je to však reálne len v prípade, ak ekonomika funguje pri plnej zamestnanosti, keď štát a trh súťažia o všetky dostupné zdroje. Ale ak v ekonomike existujú nevyužitú kapacitu, potom zdroje uvoľnené v dôsledku úspor vo verejnom sektore môžu jednoducho vyjsť nazmar.

Nastupujúca kríza spotreby významne ovplyvňuje využitie produkčných kapacít v smere ich ďalšieho „zmenšovania sa“. Preto je s veľkou pravdepodobnosťou možné očakávať turbulencie na pracovnom trhu vo väčšine európskych krajín, najmä v tých, ktoré sú významnou mierou orientované na export, ako aj v tých, ktoré sa ako subdodávateľia na tomto exporte podieľajú. Pri obmedzovaní produkčných kapacít nebude pravdepodobne dochádzať k masívnemu odlevu z trhu práce v dôsledku sily odborov v niektorých krajinách EÚ (najmä v Nemecku), ale vysoko reálnou je stagnácia mzdového vývoja. Situáciu nebude riešiť ani „návrat“ presunutých výrobných zariadení z Ázie. Predpoklad stagnácie miezd, v závislosti od dĺžky jej trvania, je istým ohrozením budúceho formovania starobných dôchodkov. V dôsledku dlhovej krízy, ktorá sa premieta aj do obmedzenia zdrojov pre sociálny a penzijný systém, je súčasne možné očakávať v jednotlivých krajinách EÚ isté administratívne úpravy vo výpočte výšky starobných dôchodkov a veku odchodu do dôchodku. Súvislosti takého vývoja síce nebudú negovať možnosť realizovania koncepcie striebornej ekonomiky, ale istotne ovplyvnia veľkosť dopytu seniorov formovaného ich príjmami. Znamená to, že rozdiely vo veľkosti potenciálneho dopytu „strieborných“ sa medzi krajinami prehĺbia. V tradične vyspelých veľkých krajinách EÚ, ako Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia a Taliansko, je predpoklad, že seniori budú v zhoršených ekonomických podmienkach vo zvýšenej miere čerpať úspory, vytvorené v období konjunktúry. Zároveň je súčasťou ich disponibilného bohatstva aj vyššia úroveň hodnoty majetku v porovnaní s majetkovou vybavenosťou seniorov v krajinách, ktoré

³ Emeritný profesor politickej ekonómie na univerzite vo Warwicku.

vstúpili do EÚ po roku 2000 (Pauhofová, 2012, s. 100). Tieto súvislosti sa priamo dotýkajú veľkosti a regionálneho rozloženia potenciálneho dopytu seniorov.

Efekty realizácie koncepcie striebornej ekonomiky v období, keď sa stále viac posúvame k personalizovanej ekonomike, môžu mať prorastový charakter. Vyžaduje to však aj veľkú mieru technologickej originálnosti, vzdelávací systém, ktorý na svojej špičke podporuje divergentné myslenie, zákonodarstvo a postoje, ktoré podporujú jedinca, a nielen štát a súkromné korporácie.⁴ Ďalším rizikom realizovania koncepcie striebornej ekonomiky je fakt, že pokiaľ sa obmedzené finančné toky v dôsledku dlhovej krízy neprejavia v zásadnom pohybe peňazí z bankového sektora do podnikovej sféry v podobe úverov, ale zostanú vo významnej miere viazané v úzkom manévrovacom priestore bánk, je oblasť inovácií uvažovaných špecifických tovarov a služieb pre seniorov realizovateľná iba obmedzene. Preto sú isté obavy o veľkosť reálneho priestoru na realizovanie koncepcie striebornej ekonomiky v takej miere, ako sa z pohľadu efektov očakáva, t. j. že ich prinesie podpora rastu ekonomík v európskom priestore zvýraznením exportnej orientácie tovarov a služieb pre seniorov.

1. Metodológia

Zámerom je zistiť súvislosti, veľkosť a priestorové rozloženie potenciálneho dopytu tzv. strieborných (osoby nad 50 rokov), formovaného ich príjmami v regiónoch a jednotlivých krajinách EÚ. Vo väzbe na demografickú štruktúru a príjmovú úroveň obyvateľstva je ambíciou formulovať predpoklady realizovania koncepcie striebornej ekonomiky. Reálnosť obmedzení formovania dopytu strieborných na Slovensku v dlhšom časovom horizonte sa skúma na základe vývoja príjmovej stratifikácie obyvateľstva na regionálnej báze, na príklade najnepriaznivejšieho vývoja príjmov, ktorý je vo vidieckom priestore Prešovského kraja. Realizácia uvedených zámerov je postavená na dokazovaní jednotlivých hypotéz, ktoré boli sformulované pre druhú etapu riešenia časti projektu APVV *Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe*. Dokazujú sa nasledujúce hypotézy:

- rozdiely vo veľkosti peňažných príjmov strieborných sú v rámci porovnania medzi starými a novými členskými štátmi EÚ signifikantné;
- rozdiely v podiele príjmov strieborných na celkových príjmoch obyvateľstva v definovaných regiónoch a krajinách EÚ sú v rámci porovnania zásadne rozdielne;

⁴ Vzhľadom na súčasný stav ekonomík EÚ, doterajšiu podporu vedy a vzdelávacieho systému a vybavenosť technológiami jednotlivých krajín, možno predpokladať, že personalizovaná ekonomika bude skôr rozširovať nerovnosť aj v rámci EÚ, nielen medzi Západom a zvyškom sveta, ako to konštatujú Smith a Koch (2011).

- veľkosť dopytu generovaného peňažnými príjmami strieborných v tradičných ekonomikách EÚ je dostatočná na permanentné saturovanie ich potrieb;
- príjmová stratifikácia obyvateľstva na Slovensku nezakladá v krátkodobom časovom horizonte bázu na realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky v zmysle zvýšenej saturácie špecifických potrieb starších (nové inovatívne technológie produkujúce tovary a služby s vyššou cenovou úrovňou);
- vývoj príjmov obyvateľstva na Slovensku vytvára predpoklad formovania nižšej a znižujúcej sa úrovne starobných dôchodkov v porovnaní s dôchodkami vo vyspelých ekonomikách EÚ.

Pozornosť sa orientuje na výskum peňažných príjmov na národnej úrovni za domácnosti podľa ďalej uvedených demografických charakteristík, podobne za definované regióny. Následne je analyzovaná veľkosť potenciálneho dopytu formovaného peňažnými príjmami domácností a veľkosť dopytu na strane domácností strieborných v jednotlivých krajinách EÚ. Identifikuje sa pomer priemerých príjmov obyvateľstva v aktívnom veku a vekových skupín strieborných. Zisťujú sa diferencie medzi krajinami, ktoré budú indikovať regionálnu dimenziu potenciálneho dopytu na strane dotknutých vekových skupín obyvateľstva v Európskej únii. Zároveň sa za Slovensko analyzujú individuálne administratívne údaje za príjmy obyvateľov a je spracovaná stratifikácia príjmov s dôrazom na skupinu strieborných. Za ostatné krajiny a regióny nie je možné príjmovú stratifikáciu, porovnateľnú so Slovenskom, spracovať, takéto relevantné údaje nie sú dostupné.

Ťažisko orientácie výskumu sa orientuje na záujem o príjmy osôb nad 50 rokov. Títo vo svojej vnútornej vekovej štruktúre zahŕňajú potenciál budúcich seniorov. Pre detailnejšie zameranie na potreby strieborných je dotknutá skupina obyvateľov nad 50 rokov rozdelená na nasledujúce podskupiny:

- *starnúci*, skupina 50 až 64-ročných, skupina s častými pracovnými príjmami;⁵
- *starší*, ktorí majú vek od 65 do 79 rokov a majú prevahu nepracovných príjmov;⁶
- *najstarší*, skupina osôb nad 80 rokov.⁷

Seniormi chápeme vekové skupiny 65 a viacročných osôb a *striebornými* rozumieme obyvateľstvo staršie ako 50 rokov. *Aktívnymi* rozumieme osoby zapojené do trhu práce. *Predaktívnymi* chápeme obyvateľstvo, ktoré nespĺňa predpoklady svojej účasti na trhu práce kvôli veku.

⁵ V SR v roku 2011 malo 67 % osôb v tomto veku pracovné príjmy a 53 % malo nepracovné príjmy (vo vekovej skupine 50 – 59 rokov malo až 81 % pracovné príjmy).

⁶ V SR v roku 2011 malo 99 % nepracovné príjmy a 13 % malo aj pracovné príjmy.

⁷ V SR v roku 2011 malo 99 % tejto vekovej skupiny nepracovné príjmy a 2 % malo aj pracovné príjmy.

Rozdiely príjmov podľa veku v jednotlivých krajinách EÚ skúmame prostredníctvom údajov výberového zisťovania EU SILC (2009; 2011).⁸ Ide o zisťovanie zamerané na príjmy a životné podmienky.⁹ Na spracovanie príjmovej stratifikácie obyvateľov na Slovensku sú využívané individuálne administratívne údaje zo Sociálnej poisťovne. Ide o údaje o príjmoch za jednotlivé sociálne skupiny obyvateľov a sú detailne štruktúrované.¹⁰ Pre potreby analýz sú tieto dáta očistené o infláciu, meranú indexom spotrebiteľských cien na stále ceny roku 2011.

Predbežná analýza geografických reálií, demografických a makroekonomických charakteristík (počet obyvateľov, ich veková štruktúra, priemerná mzda jednotlivých vekových kategórií, ich vzájomné pomery a podiel na dopyte, ktorý tieto vekové skupiny vytvárajú v krajine, a ich pomerné zastúpenie v EÚ) ukázala, že pre potreby identifikovania veľkosti a priestorového rozloženia potenciálneho dopytu strieborných je zaujímavé aj definovanie regiónov s podobnými charakteristikami v relevantných oblastiach.¹¹

2. Väzby demografického vývoja, formovania dôchodkov a potenciálu striebornej ekonomiky

Podľa demografickej analýzy (Hvozdíková, 2012) sa európske obyvateľstvo vďaka modernej medicíne dožíva v priemere vyššieho veku, počet novonarodených klesá a podiel starších osôb na celkovej populácii narastá. V tejto súvislosti je pre trh práce v Európe charakteristický odchod silných povojnových ročníkov, ktorým sa mení tak štruktúra príjmov, ako aj výdavkov. Všeobecne širšia ponuka

⁸ Mikroúdaje EU SILC boli poskytnuté na výskumné účely na základe kontraktu č. EU-SILC/2011/33 podpísaného medzi Európskou komisiou, Eurostatom a Technickou univerzitou v Košiciach. Je rozšírený o používanie v rámci projektu APVV-0135-10 *Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe* riešeného na Ekonomickom ústave SAV. Eurostat nenesie žiadnu zodpovednosť za výsledky a závery, ku ktorým autori dospeli.

⁹ Na Slovensku sa realizuje od roku 2005 a zúčastňuje sa ho okolo 6 000 domácností. Vzhľadom na použitú metodiku ide o zisťovanie, ktoré je harmonizované medzi jednotlivými krajinami.

¹⁰ Príjmy evidované Sociálnou poisťovňou sú v dvoch skupinách: pracovné príjmy predstavujú príjmy zo zamestnania, dohôd a živností, ktoré určujeme ako vymeriavací základ na účely platenia odvodov. Nepracovné príjmy predstavujú najmä starobné a invalidné dôchodky, vdovské a vdovecké dôchodky, dávky v nezamestnanosti. V databáze nie sú uvedené príjmy, ktoré nie sú pod gesciou Sociálnej poisťovne: napríklad výsluhové dôchodky, príjmy z majetku, príjmy zo zahraničia, dávky v hmotnej núdzi, tvorba a čerpanie úspor.

¹¹ Regiónov je deväť: Pobaltie (LV, LT, EE), tzv. Vyšehradská päťka (V5) (SK, CZ, PL, HU, SI), Benelux (BE, NL, LU), severské krajiny (FI, DK, SE, NO, IS), NMS2 (BG, RO), Stredozemie (PT, ES, IT, MT, CY, EL), Nemecko a Rakúsko spolu, Britské ostrovy (IE, UK) a región Francúzsko. Krajiny Európy: BE – Belgicko, BG – Bulharsko, CY – Cyprus, CZ – Česká republika, DK – Dánsko, EE – Estónsko, FI – Fínsko, FR – Francúzsko, EL – Grécko, NL – Holandsko, IE – Írsko, LT – Litva, LV – Lotyšsko, LU – Luxembursko, HU – Maďarsko, MT – Malta, DE – Nemecko, PL – Poľsko, PT – Portugalsko, AT – Rakúsko, RO – Rumunsko, SK – Slovensko, SI – Slovinsko, ES – Španielsko, SE – Švédsko, IT – Taliansko, UK – Veľká Británia, IS – Island. Bližšie v Pauhofová a Páleník (2012b).

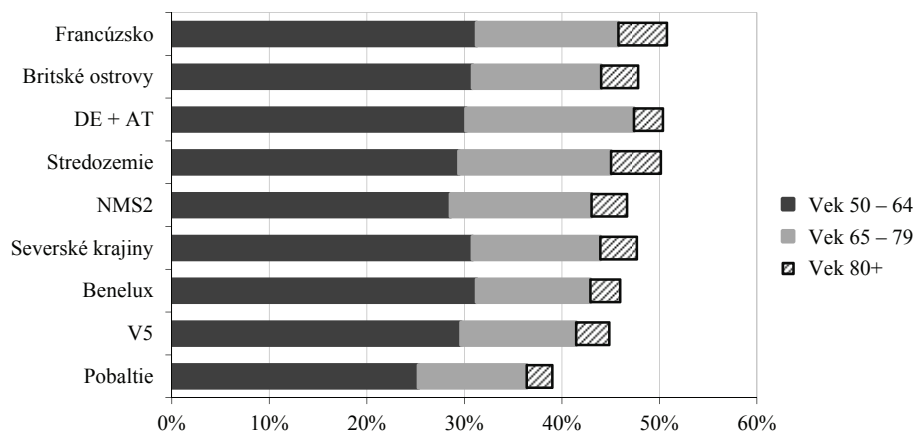
vzdelávania oddŕaľuje čas príchodu „porevolučnej“ generácie na trh práce. Podľa G. Dováľovej (2011) a V. Páleníka (2009) zvyšovanie podielu starších a seniorov v populácii predstavuje novú rastúcu skupinu spotrebiteľov so špecifickými požiadavkami. Významnejšie sa orientujú na tovary a služby súvisiace so starostlivosťou o zdravie (ubytovacie služby priateľské starnutiu, automobily, IKT a pod.) a na služby súvisiace so starostlivosťou o majetok (správa finančného portfólia, investícií do nehnuteľností a pod.).¹² Kým v aktívnom veku má obyvateľstvo sklon k vytváraniu úspor, s vyšším vekom narastá jeho ochota spotrebúvať.¹³

2.1. Štruktúra potenciálneho dopytu starších (starnúci a seniori) v regiónoch a krajinách Európskej únie

Základným aspektom orientácie v možnostiach realizácie koncepcie striebornej ekonomiky je zistenie charakteristík a veľkosti potenciálneho dopytu formovaného početnosťou relevantných skupín obyvateľstva a ich príjmami v jednotlivých regiónoch a krajinách EÚ. Z dlhodobejšieho hľadiska je signifikantnou aj stabilita týchto príjmov. Obrázok 1 udáva štruktúru potenciálneho dopytu starších v regiónoch EÚ. Zásadne sa líši za región Pobaltie (dôvod: relatívne vyšší podiel mladého obyvateľstva, pri celkovo nízkom počte populácie). Región však predstavuje len 0,6 % na celkovom potenciálnom dopyte EÚ u ľudí starších ako 50 rokov a 0,5 % u 80 a viacročných.

Obrázok 1

Štruktúra potenciálneho dopytu starších (starnúci a seniori) v regiónoch a krajinách Európskej únie (% , 2010)

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov EU SILC (2011).

¹² V Európskej únii skupiny osôb starších ako 50 rokov vlastnia 75 % akcií na burzách, podieľajú sa 65 % na celkových úsporách, vlastnia 60 % domov, 50 % osobných, a dokonca až 80 % luxusných áut.

Perspektívne trhy na realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky v strednodobom časovom horizonte predstavujú regióny: Francúzsko, Britské ostrovy, Nemecko a Rakúsko, severské krajiny a región Beneluxu, v prípade, ak sa berie do úvahy potenciálny dopyt formovaný príjmami obyvateľstva vo veku 50 až 64 rokov.

Regióny, ktorých krajiny vstúpili do Európskej únie neskôr, nepredstavujú veľkosťou svojho potenciálneho dopytu, niektoré aj z pohľadu vekovej štruktúry obyvateľstva, významnejšie trhy zo strednodobého pohľadu. Početnosťou starších sú zaujímavé trhy regiónu Stredomorie a V5. Je však nutné brať do úvahy súčasnú nízku úroveň príjmov ich obyvateľstva a možno očakávať, že v podmienkach krízy budú generované aj veľmi nízke starobné dôchodky. Dopyt starších bude potom predstavovať len malý podiel na celkovom dopyte EÚ formovanom príjmami.

Súčasnú krízovú podmienku obmedzujú naštartovanie spotreby, najmä v dôsledku zužovania priestoru pre rast miezd, a neumožňujú významnejšie kryť prepád trhu práce zdrojovo väčším sociálnym systémom. Na základe negatívnych očakávaní ďalších etáp krízy je možné predpokladať, že príjmová úroveň obyvateľstva sa v tomto regióne zásadne nezvýši v najbližších 5 – 7 rokoch. Znamená to, že predpoklad saturácie špecifických potrieb starších a v ďalšom období seniorov, ktoré sú z pohľadu nových technológií vo vyšších cenových úrovniach, nebude naplnený.

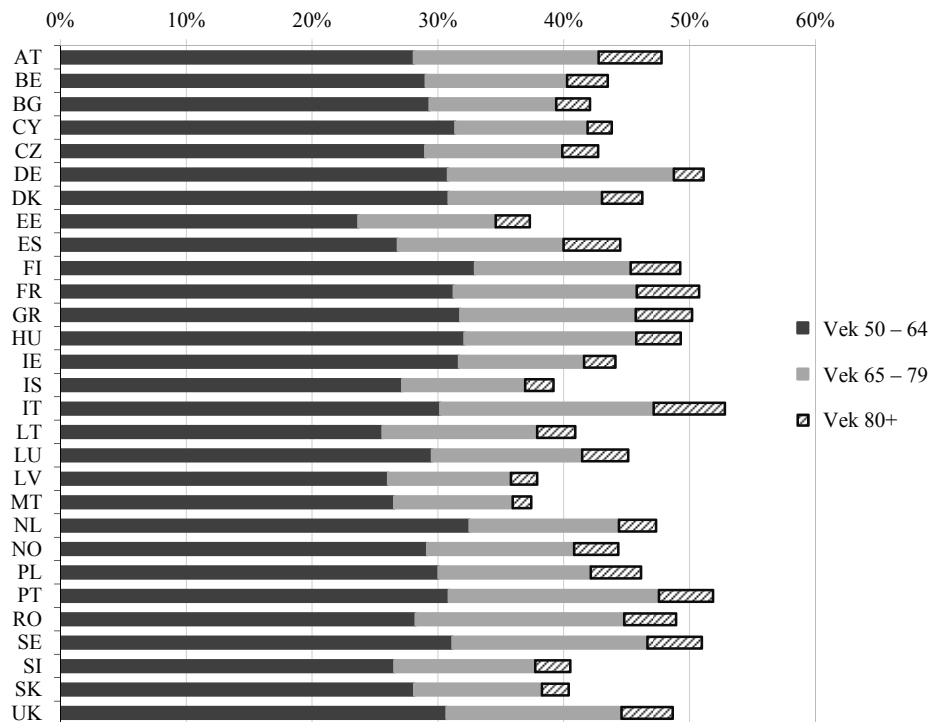
Štruktúra dopytu obyvateľstva podľa veku, znázornená na obrázku 2, dokumentuje, že rozdiely vo veľkosti potenciálneho dopytu starších sú v EÚ podstatne výraznejšie, ak sú analyzované jednotlivé krajiny.

Aj údaje za jednotlivé krajiny Európskej únie dokumentujú, že najvýznamnejší potenciál realizácie striebornej ekonomiky zo strednodobého i dlhodobého aspektu predstavujú krajiny, ako Nemecko, Taliansko, Francúzsko a Veľká Británia. Určujúcou je početnosť starších a disponibilita ich príjmov za jednotlivé vekové skupiny.

Ďalšími krajinami, ktoré sú zaujímavé potenciálnym dopytom pre realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky, avšak nie tak početnosťou starších, sú Rakúsko, Belgicko, Dánsko, Holandsko a Írsko. Aj pre krajiny, ako Grécko, Portugalsko a Španielsko, je typické vysoké zastúpenie starších, ktorí majú relatívne vysoké príjmy. Otázka ďalšieho formovania tohto potenciálu je spojená s riešením dlhovej záťaže v uvedených krajinách, s očakávaniami obmedzení manérovacieho priestoru pre spotrebu starších.

¹³ V štruktúre spotreby platí tzv. Engelov zákon: čím má niekto viac peňazí, tým menší podiel výdavkov používa na nevyhnutné životné potreby. Na celkových výdavkoch sa to potom v praxi prejaví napríklad zníženým podielom výdavkov na potraviny a zvýšeným podielom výdavkov použitých na zdravie, rekreáciu, kultúru a podobne.

O b r á z o k 2

Štruktúra potenciálneho dopytu starších (starnúci a seniory) v krajinách Európskej únie (% , čisté príjmy, 2010)

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov EU SILC (2011).

2.2. Vzťah príjmov aktívneho obyvateľstva a starších obyvateľov

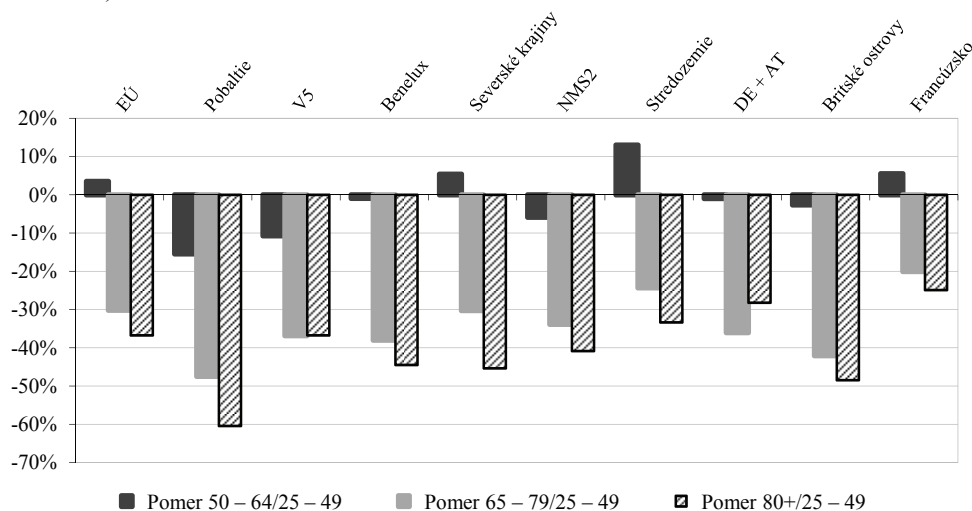
V jednotlivých krajinách Európy sú historicky dané rozdielne podmienky pre vývoj príjmov starších. V krajinách, ktoré vstúpili do EÚ neskôr, boli pred transformáciou ich ekonomík unifikované príjmy, z ktorých sa postupne generovali unifikované starobné dôchodky. Ich úroveň bola významne diferencovaná v porovnaní s príjmami obyvateľstva v tradičných ekonomikách EÚ. Nástup krízy zastavil proces konvergencie v tejto oblasti. Skúmanie pomeru príjmov aktívneho obyvateľstva k príjmom starších nadobúda v krajinách EÚ významnosť aj z dôvodu možných problémov aplikovania princípov solidarity v sociálnych systémoch v období trvania súčasnej krízy.¹⁴ Vzhľadom na vývoj miezd a nezamestnanosti je reálne očakávať skôr nižšiu mieru solidarity na strane mladšieho

¹⁴ Súčasťou príjmov seniorov je aj dotovaná zdravotná starostlivosť a dlhodobá starostlivosť; tieto sociálne benefity však nie sú v rámci EU SILC sledované. Ich výška je medzi krajinami diferencovaná aj v závislosti od štedrosti sociálneho systému. Množstvo takto dotovaných služieb s vekom rastie.

aktívneho obyvateľstva. To sa môže premietnuť do pribrzdenia rastu príjmov starších vo väčšine krajín EÚ, čím sa obmedzia efekty z realizovania koncepcie striebornej ekonomiky. Obrázok 3 udáva pomer príjmov osôb za skupiny starších k príjmom mladšieho aktívneho obyvateľstva v dotknutých regiónoch.

O b r á z o k 3

Komparácia príjmovej situácie staršieho a mladšieho obyvateľstva (% , 2010)
(ako pomer priemerných príjmov jednotlivých skupín starších a vekovej skupiny 25 – 49 r.)

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov EU SILC (2011).

V súčasnosti len v prípade regiónu severských krajín (Švédsko, Dánsko, Nórsko), Stredozemia (Grécko, Cyprus, Taliansko) a Francúzska majú obyvatelia vo veku od 50 do 64 rokov príjem vyšší ako tí vo veku medzi 25 a 49. V Nemecku a v regióne Benelux je pomer príjmov dotknutých vekových skupín obyvateľstva takmer vyrovnaný. Príjmy seniorov v regióne pobaltské krajiny sú o 47 % až 60 % nižšie ako v aktívnej vekovej skupine. V regióne V5 nie je takmer žiadny rozdiel v príjmoch 65 až 80-ročných a viac ako 80-ročných a ich príjmy sú nižšie takmer o 40 % ako príjmy vo vekovej skupine 25 až 49-ročných. Za iné krajiny, ako Bulharsko a Rumunsko, nie sú rozdiely v príjmoch medzi jednotlivými vekovými skupinami obyvateľstva výrazné, všetky sú však priepastné v porovnaní s úrovňou príjmov za každú vekovú skupinu v EÚ. Na realizáciu koncepcie striebornej ekonomiky je medzigeneračná solidarita potrebná. Najvýraznejšie pnutie v tejto oblasti je možné očakávať v tých krajinách, kde sú významné rozdiely najmä v pomeroch príjmov skupiny 50 až 64-ročných a skupiny 25 až 49-ročných, pri všeobecne nízkej hladine individuálnych príjmov.

3. Dlhodobý rámec realizácie koncepcie striebornej ekonomiky na Slovensku

Vo väzbe na riešenie dlhovej krízy, nastavenie európskeho rozpočtu na nasledujúce obdobie, významné bloky vnútorných dlhov krajín (nielen verejného sektora, ale aj obyvateľstva) je reálne predpokladať znižovanie priestoru na rast príjmov obyvateľstva. Vysoká zadlženosť pri stagnácii miezd a snaha o udržanie inflácie na prijateľnej úrovni bude v krajinách EÚ znamenať dlhodo-bejšie limitovanie vývoja domácej spotreby. Na Slovensku, napriek snahám o konsolidáciu verejných financií a istému oživeniu ekonomiky, nebude adekvátne narastať celková kúpyschopnosť obyvateľstva. Nebude výrazne narastať ani dopyt v krajinách, do ktorých Slovensko, ako ekonomika s malým vnútorným spotrebiteľským trhom a závislá od exportu do krajín EÚ, vyváža svoje tovary a služby. K tomu je potrebné uviesť, že hospodárska politika Slovenska sa dlhodobo nevyrovnáva s problémami prepadu príjmov vidieckeho obyvateľstva, ktoré sú významne regionálne diferencované. Starnutie slovenskej populácie nie je také evidentné ako v tradičných krajinách EÚ, ale nízka úroveň príjmov aktívneho obyvateľstva predpokladá, pri pôsobení súčasných krízových podmienok, generovanie nízkej úrovne budúcich starobných dôchodkov.

3.1. Stav a perspektívy starnutia slovenskej populácie vo väzbe na formovanie dôchodkov

Kým obdobie pred krízou bolo charakteristické významným rozdielom medzi príjmami aktívneho mladšieho obyvateľstva a príjmami starších, do roku 2011 sa tento rozdiel znížil, predovšetkým v porovnaní s príjmami za skupinu 50 až 64-ročných. Nástup krízy spôsobil prepád príjmov vekovej skupiny 25 až 49-ročných, ale nezastavil proces medzigeneračného vyrovnávania príjmov. Princíp solidarity „zafungoval“ v závislosti od administratívnych opatrení z dôvodu veľmi nízkej úrovne príjmov starších a zamedzenia sociálneho pnutia. Vývoj príjmov za jednotlivé vekové skupiny uvádza tabuľka 1.

T a b u ľ k a 1

Vývoj priemerných mesačných čistých príjmov obyvateľstva Slovenska podľa vekových skupín (v eurách, stále ceny, 2011 = 100)

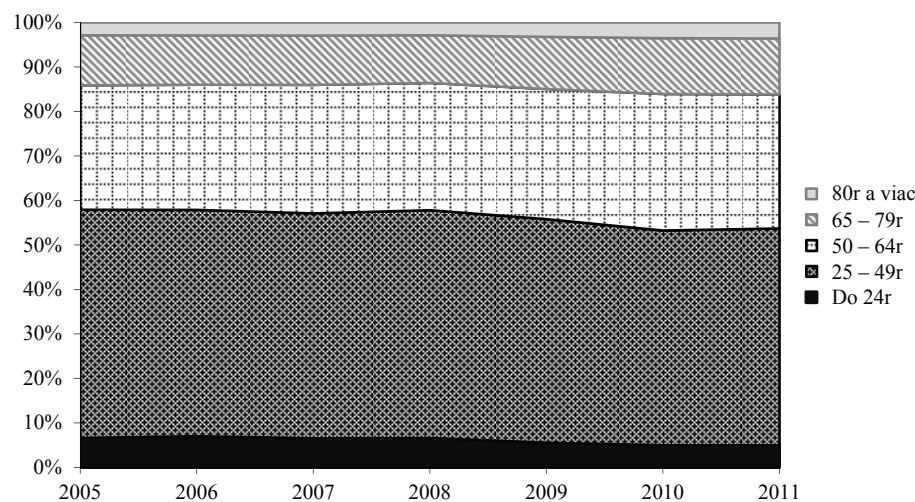
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Spolu	392	411	433	460	461	470	484
do 24 r.	239	251	260	278	269	253	254
25 – 49-r.	464	486	516	544	530	538	554
50 – 64-r.	409	432	454	482	489	507	526
65 – 79-r.	292	310	323	342	366	383	399
80 r. a viac	279	295	306	319	339	349	354

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Všeobecne nízka príjmová úroveň aktívneho mladšieho obyvateľstva na báze priemerných čistých príjmov vekovej skupiny 25 až 49-ročných predstavuje nielen nedostatočný priestor pre súčasnú spotrebu, ale nie je základom ani pre budúce generovanie želateľnej veľkosti potenciálneho dopytu starších v zmysle realizácie koncepcie striebornej ekonomiky zo strednodobého pohľadu. Aj podľa I. Pauhofovej (2010) príjmová stratifikácia populácie Slovenska dokazuje nepriaznivú situáciu vo formovaní príjmov obyvateľstva, ktorá je výrazne regionálne diferencovaná. Obrázok 4 udáva vývoj štruktúry potenciálneho dopytu na báze agregátnych čistých príjmov jednotlivých vekových skupín obyvateľstva, „očistený“ o infláciu.

O b r á z o k 4

Vývoj štruktúry čistých príjmov podľa vekových skupín obyvateľstva (%)

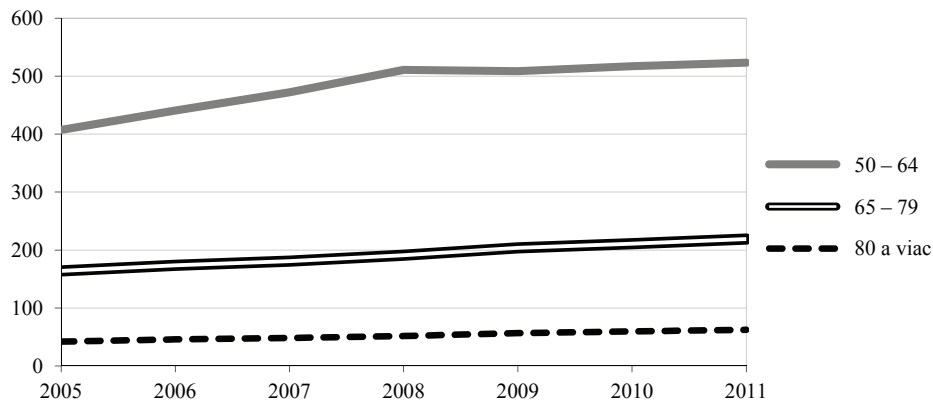

Prameň: Spracované z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Postupná valorizácia starobných dôchodkov, nárast počtu starších, ako aj rast príjmovej hladiny zamestnaných starších, spôsobili v sledovanom období len mierny rast potenciálneho dopytu starších tak, ako to ukazuje obrázok 5. V tomto období dochádzalo k pozvoľnému rastu cenovej hladiny tých tovarov a služieb, ktoré sú pre starších signifikantné, najmä v oblasti zdravotníctva. Postupne sa k nim pridáva rast cenovej hladiny takých tovarov a služieb, ktoré predstavujú predmety dennej spotreby a tovary a služby súvisiace s bývaním. Znamená to, že obmedzeným potenciálnym dopytom starších bude s veľkou pravdepodobnosťou dochádzať k „vytesňovaniu“ niektorých spotrebných tovarov a služieb, predovšetkým vo väzbe na zdravotníctvo, kultúru a vzdelávanie.

O b r á z o k 5

**Vývoj agregátnych čistých príjmov za vekové skupiny starších
(stále ceny, 2011 = 100)**

Prameň: Spracované z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Vývoj potenciálneho dopytu starších má však v regionálnom priemete oveľa výraznejšie negatívne dimenzie ako pri sledovaní úrovne za Slovensko. Je poznačený generovaním chudoby starších vo vekových skupinách 65 až 79-ročných a viac ako 80-ročných vo veľkej časti okresov Slovenska, s prevažujúcou participáciou žien.

3.2. Riziká formovania budúcich starobných dôchodkov slovenského obyvateľstva

Primárnym rizikom formovania budúcich starobných dôchodkov je súčasná nízka úroveň príjmov aktívneho obyvateľstva, málo selektívny systém sociálneho zabezpečenia z regionálneho pohľadu a tlak na „konsolidáciu“ verejného sektora v období krízy. Dokladujú to aj výsledky analýz príjmovej stratifikácie obyvateľstva podľa I. Pauhofovej a M. Páleníka (2012a), kde najväčšie problémy vo formovaní dôchodkov sú v okresoch Prešovského kraja (PO). Je zrejmé, že nastavený penzijný systém je dôvodom veľmi nízkych rozdielov medzi príjmami za PO kraj a priemerom za SR pri starších a najstarších obyvateľoch. Ide o starobné dôchodky, ktorých základom boli unifikované príjmy v spoločnosti pred rokom 1989. Malé rozdiely sú aj v prípade predaktívneho obyvateľstva, ktorý stojí na plošnej realizácii sociálnej politiky. Tu je potrebné uviesť, že isté špecifiká demografickej štruktúry v Prešovskom kraji umožňujú vyplácanie vysokých dávok vo väzbe na počet detí, tieto príjmy sa v konečnom dôsledku správajú, akoby nahrádzali nedostatok pracovných príjmov. Tabuľka 2 udáva porovnanie vo vývoji priemerných čistých príjmov za Slovensko a Prešovský kraj.

T a b u ľ k a 2

Vývoj priemerných mesačných čistých príjmov podľa vekových kategórií obyvateľstva v Prešovskom kraji a na Slovensku (euro, stále ceny, 2011 = 100)

	2005		2007		2009		2011	
	SR	PO kraj	SR	PO kraj	SR	PO kraj	SR	PO kraj
Spolu	392	339	433	375	461	401	484	414
Predaktívni	239	213	260	233	269	251	254	218
Aktívni	464	386	516	427	530	443	554	454
Starší	409	357	454	395	489	429	526	457
Starší	292	282	323	309	366	347	399	375
Najstarší	279	272	306	298	339	331	354	347

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Podiel úrovne príjmov aktívneho obyvateľstva v Prešovskom kraji na priemere SR predstavoval v roku 2011 iba 81,9 %. Táto nízka hladina, pre ktorú je v porovnaní s rokom 2005 charakteristický pokles, znamená veľké riziko formovania úrovne budúcich starobných dôchodkov a rast nárokov na sociálny systém.

T a b u ľ k a 3

Podiel mužov a žien s čistým mesačným príjmom do 300 eur na vidieku v jednotlivých krajoch SR (% , stále ceny, 2011 = 100)

	2005		2011	
	muži	ženy	muži	ženy
Bratislavský kraj	34.7	43.0	16.8	25.2
Trnavský kraj	39.7	54.3	18.5	32.6
Trenčiansky kraj	39.0	52.6	17.7	31.1
Nitriansky kraj	44.4	59.6	22.4	38.1
Žilinský kraj	45.6	56.4	20.5	33.9
Banskobystrický kraj	42.1	56.5	23.2	33.5
Prešovský kraj	53.0	61.7	26.9	38.0
Košický kraj	42.8	59.0	24.8	36.6
Slovensko	43.7	56.7	21.9	34.5

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Nižší podiel mužov i žien s čistým mesačným príjmom do 300 eur v roku 2011 v porovnaní s rokom 2005 nie je výsledkom významného posunu obyvateľov do vyšších príjmových intervalov, ale predovšetkým dôsledkom nezamestnanosti a nárastu počtu poberateľov dávok v hmotnej núdzi (tí nie sú v databáze Sociálnej poisťovne).

Zvlášť obmedzujúcim faktorom súčasnej úrovne dopytu na strane starších je feminizácia chudoby, ktorá sa významne prejavuje práve vo vidieckych regiónoch. Najproblémovjším z tohto aspektu je opäť vidiecky priestor Prešovského kraja. Ženy vo vekovej skupine 50 – 64 rokov disponujú len 74 % priemerného príjmu za SR. Úroveň príjmu žien vo vekovej skupine 65 – 79 rokov dosahuje 86 % priemeru SR, pričom ešte v roku 2005 to bolo 92 %. V tejto súvislosti je

nutné uviesť, že v týchto regiónoch ide o ženy, ktorých starobný dôchodok sa vypočítaval z veľmi nízkeho základu, keďže išlo o zamestnania v poľnohospodárskych podnikoch (JRD a ŠM – krmičky, dojičky, sezónne práce), pri väčšinou základnom vzdelaní a výchove väčšieho počtu detí. Je teda reálne uvažovať, že vekové skupiny starších vo vidieckych regiónoch Slovenska, zvlášť ženy, budú významne limitované v spotrebe v intenciách koncepcie striebornej ekonomiky. Feminizáciu chudoby na vidieku Prešovského kraja v sledovanom období dokumentujú údaje v tabuľke 4. Pritom, v porovnaní s výsledkami analýz za mestské regióny, podľa Pauhofová a Páleník (2012a) je feminizácia chudoby na vidieku výraznejšia.

T a b u ľ k a 4

Podiel mužov a žien s čistým mesačným príjmom do 300 eur na vidieku v okresoch Prešovského kraja (% , stále ceny, 2011 = 100)

	2005		2011	
	muži	ženy	muži	ženy
Bardejov	62.6	66.0	32.8	39.6
Humenné	52.2	60.5	28.8	37.5
Kežmarok	57.3	63.7	29.2	40.3
Levoča	46.3	61.4	24.1	38.0
Medzilaborce	52.3	63.8	24.0	35.4
Poprad	40.6	52.8	24.0	33.1
Prešov	47.4	58.6	23.3	33.9
Sabinov	56.7	66.3	27.3	44.1
Snina	49.4	65.0	26.7	43.4
Stará Ľubovňa	62.6	66.0	25.0	42.9
Stropkov	62.4	66.1	31.4	38.2
Svidník	61.7	63.9	35.2	40.0
Vranov nad Topľou	51.7	62.1	27.0	39.4
Prešovský kraj	53.0	61.7	26.9	38.0

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov Sociálnej poisťovne SR.

Záver

Rámcom, v ktorom sa bude koncepcia striebornej ekonomiky realizovať, sú podmienky, ktoré určuje súčasná dlhová kríza a nastupujúca kríza spotreby. Znamená to, že stagnácia miezd a pokračujúca konsolidácia verejného sektora vo väčšine krajín EÚ nebude zásadným spôsobom prispievať k rastu dopytu na spotrebiteľskom trhu. Vzhľadom na vývoj miezd a nezamestnanosti je reálne očakávať skôr nižšiu mieru solidarity na strane mladšieho aktívneho obyvateľstva. Formovanie príjmov aktívneho obyvateľstva má možnosť generovať starobné dôchodky v budúcnosti na súčasnej, alebo nižšej úrovni v krajinách, ktoré vstúpili do EÚ neskôr. Dokazujú to aj výsledky overovania jednotlivých stanovných hypotéz. Zo strednodobého pohľadu je realizovanie koncepcie striebornej

ekonomiky v rámci personalizovanej ekonomiky, keď sa bude saturovať dopyt seniorov v špecifických tovaroch a službách vyššej cenovej úrovne, možné v krajinách s rastúcim potenciálnym dopytom starších, ako Francúzsko, Taliansko, Nemecko, Veľká Británia, severské krajiny. Ďalšími krajinami, ktoré sú zaujímavé potenciálnym dopytom po realizácii koncepcie striebornej ekonomiky, avšak nie početnosťou starších, sú Rakúsko, Belgicko, Dánsko, Holandsko a Írsko. Aj pre ďalšie krajiny, ako Grécko, Portugalsko a Španielsko, je typické vysoké zastúpenie starších, ktorí majú relatívne vysoké príjmy. Menšie predpoklady realizácie koncepcie striebornej ekonomiky v súčasnosti a v krátkodobom časovom horizonte sú v regióne pobaltských krajín, kde je nižšia početnosť seniorov a ich príjmy sú o 47 – 60 % nižšie ako v aktívnej vekovej skupine. V regióne V5 nie je takmer žiadny rozdiel v príjmoch 65 až 80-ročných a viac ako 80-ročných a sú nižšie takmer o 40 % ako príjmy vo vekovej skupine 25 až 49-ročných. V krajinách, ako Bulharsko a Rumunsko nie sú rozdiely v príjmoch medzi jednotlivými vekovými skupinami obyvateľstva výrazné, všetky sú však priepastné v porovnaní s úrovňou príjmov za každú vekovú skupinu v EÚ. V prípade Slovenska je reálne očakávať, vzhľadom na demografický vývoj, zásadné zväčšenie podielu starších v populácii a rast potenciálneho dopytu starších až v dlhšom časovom úseku. Nástup krízy spôsobil prepád príjmov vekovej skupiny 25 až 49-ročných, ale nezastavil proces medzigeneračného vyrovnávania príjmov. Všeobecne nízka príjmová úroveň aktívneho mladšieho obyvateľstva predstavuje nielen nedostatočný manévrovací priestor pre súčasnú spotrebu, ale nie je základom ani pre budúce generovanie želateľnej veľkosti potenciálneho dopytu starších v zmysle realizácie koncepcie striebornej ekonomiky zo strednodobého pohľadu. Vývoj potenciálneho dopytu starších má v regionálnom priemete oveľa výraznejšie negatívne dimenzie ako na Slovensku. Je poznačený generovaním chudoby starších vo vekových skupinách 65 až 79-ročných a viac ako 80-ročných vo veľkej časti okresov Slovenska, s prevažujúcou participáciou žien. Signifikantným problémom nielen súčasnej spotreby je nízky podiel príjmov aktívneho obyvateľstva v Prešovskom kraji na priemere SR, ktorý v roku 2011 predstavoval iba 81,9 %. Zvlášť obmedzujúcim faktorom súčasnej úrovne dopytu na strane starších je feminizácia chudoby, ktorá sa významne prejavuje vo vidieckych regiónoch. Najproblémovjším z tohto aspektu je vidiecky priestor Prešovského kraja. Ženy vo vekovej skupine 50 – 64 rokov disponujú len 74 % priemerného príjmu za SR. Úroveň príjmu žien vo vekovej skupine 65 – 79 rokov dosahuje 86 % priemeru SR, pričom ešte v roku 2005 to bolo 92 %.

Je zrejmé, že súčasťou potenciálneho dopytu strieborných sú aj naakumulované úspory. Vzhľadom na postupujúcu krízu je reálny predpoklad, že dotknuté skúmané vekové kategórie obyvateľstva budú na spotrebiteľskom trhu okrem

priebežných príjmov realizovať aj časť svojich úspor. Preto súčasťou ďalšieho výskumu bude aj regionálne rozloženie úspor obyvateľstva a ich veľkosť. Problémom je však dostupnosť relevantných údajov o veľkosti úspor za jednotlivé krajiny EÚ – národná úroveň, v členení na jednotlivé vekové skupiny obyvateľstva, ako aj údajov, ktoré sú reprezentatívne za tieto skupiny na úrovni EÚ. Problémom dostupných údajov je ich nekompatibilita s údajmi za EÚ SILC a s individuálnymi administratívnymi údajmi zo Sociálnej poisťovne SR.

Literatúra

- DOVÁEOVÁ, G. (2011): Strieborná ekonomika v domácej a svetovej literatúre. [Working Papers 34.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 49 s. ISSN 1337-5598.
- EU SILC (2009; 2011): EUROSTAT. Database. CD.
- HVOZDÍKOVÁ, V. (2012): Starnutie populácie v EÚ a vo svete s ohľadom na potenciál striebornej ekonomiky. [Working Papers 39.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 52 s. ISSN 1337-5598.
- PÁLENÍK, V. (2009): Strieborná ekonomika ako možné exportné zameranie slovenskej ekonomiky. [Working Papers 16.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 40 s. ISSN 1337-5598.
- PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2011): Metodológia skúmania potrieb a správania sa starších (domácností dôchodcov) v krajinách EÚ. [Working Papers 32.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 20 s. ISSN 1337-5598.
- PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2012a): Národohospodárske súvislosti príjmovej stratifikácie obyvateľstva vo vidieckych regiónoch Slovenska v čase krízy. [Working Papers 36.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 21 s. ISSN 1337-5598.
- PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2012b): Súvislosti starnutia európskej populácie vo väzbe na formovanie dopytu seniorov. [Working Papers 37.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 31 s. ISSN 1337-5598.
- PAUHOFOVÁ, I. (2010): Regionálna príjmová stratifikácia populácie Slovenska. In: PAUHOFOVÁ, I. – HUDEC, O. – ŽELINSKÝ, T. (eds): Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska. [Zborník statí.] Košice: Ekonomická fakulta TU Košice, s. 22 – 30. ISBN 978-80-553-0573-8.
- PAUHOFOVÁ, I. (ed.) (2012): Súvislosti polarizácie bohatstva a globálnej spotreby v krízovom období. In: PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete. Súčasnosť a budúcnosť. [Zborník statí.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, s. 97 – 106. ISBN 978-80-7144-200-4.
- R DEVELOPMENT CORE TEAM (2009): R: A Language and Environment for Statistical Computing. Vienna: R Foundation for Statistical Computing. ISBN 3-900051-07-0. <<http://www.R-project.org>>.
- SKIDELSKY, R. (2013): Against the Current. Project Syndicate. 20. 2. 2013 <<http://www.project-syndicate.org/commentary/the-need-for-redistribution-of-wealth-and-income-in-order-to-save-capitalism-from-its-current-crisis-by-robert-skidelsky>>.
- SMITH, CH. – KOCH, R. (2011): Samovražda Západu. INAQUE.SK, 212 s. ISBN 978-80-970661-5-4.
- SOCIÁLNA POISŤOVŇA SR. Databáza príjmov obyvateľstva 2005 – 2011. CD
- ŽELINSKÝ, T. (2012): Charakteristika domácností a osôb s najvyššími príjmami v Európskej únii. In: PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete. Súčasnosť a budúcnosť. [Zborník statí.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, s. 107 – 116. ISBN 978-80-7144-200-4.